

TÜRKİYE İPEK ÜRETİMİNDE ORGANİZASYON SORUNLARI (*)

Doç. Dr. Güngör Onal

I- TARİHÇE

A) Osmanlı Devletinin Kuruluş Yıllarında İpek Böcekçiliği ve İpekçilik:

Osmanlı Türkleri Anadoluya gelerek Bilecik ve Bursa yöresine yerleşmeye başladıklarında kuşkusuz ipekçilik hakkında bazı şeyler bilmekte idiler. Doğudan gelen ve ipeğin vatanı olan Çin ile yüzyıllar boyu kültür alış-verişi yapmış olan Türklerin ipek ve ipekböceği hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiği açıktır.

Anadoluya VI. yüzyılda girmiş olan ipekçiliğin Osmanlıların burada yerleşmeye başladıkları tarihlerde bir hayli gelişmiş olması gerektiği ileri sürülebilir. Ancak doğu ülkelerine çok yakın olan Bizans'ın buralardan bol ve iyi kalitede çekilmiş ipeği kolayca sağlaması nedeniyle Bizans'da ipek böcekçiliğinden çok işin sanayi bölümüne önem verildiği ve ipek böceği yetiştirmeden çok ipekli dokuma konuları üzerinde durulduğu ileri sürülebilir.

Osmanlı Türkleri Anadoluya geldiklerinde ipekli dokumacılığın ilerlemiş bir biçimiyle karşılaşmışlar ve buna karşın ham ipeğin doğudan ithal edildiğine şahit olmuşlardır.

B) Osmanlı Devletinde İpekçiliğin Gelişmesi:

XIV. yüzyılın sonlarına doğru ve XV. yüzyılda Osmanlı Türklerinin Anadolu'da sağlamca yerleşmeleriyle birlikte büyük bir gelişme gösteren ipekçilik özellikle XVI. yüzyılda doruk noktasına ulaşmış bulunmaktadır. İpek ticareti ve ipekli dokuma, Osmanlı Devletinin büyüyüp genişlemesi ve halkın giderek zenginleşmesiyle artan talep karşısında gelişmesini sürdürmüş ve bu işle uğraşanlar ülkenin her yerine dağılmıştır. XVI. yüzyılda ipekçilik Bursa'dan başka, İstanbul, Edirne, Amasya, Denizli, İzmir, Konya gibi yörelerde de yapılır hale gelmiştir.

XVI. yüzyılın ortalarına kadar doğu ülkelerinden ham ipeğin rahatça sağlanabilmesi nedeniyle Anadolu'da ipek böcekçiliği ve koza üretimine fazla önem verilmediğini, buna karşın ipek ticareti ve ipekli dokumacılığın ilerlemiş olduğunu görmekteyiz.

Ancak, XVI. yüzyılın ortalarında ham ipek yolunun geçtiği İran'la aramızın

* Türkiye 3. İpek Böcekçiliği Kongresine sunulmuş olan bu tebliğ, bu konudaki kaynakların hiç denecek kadar az ve bir bilgi vermeyen biçimde olmaları nedeniyle konuyla yakından ilgili kişilerle yapılan görüşmelere dayanarak hazırlanmış ve yapılan öneriler bu bilgilere dayandırılmıştır.

açılması ve uzun süren savaşlar yapılması Anadolu'da ham ipek konusunda sıkıntıya düşülmesine neden olmuş ve bu nedenle pek çok kimse ipekli dokumacılığın vazgeçmek zorunda kalmıştır.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devletinin Avrupayla başlayan ilişkileri, ipekçiliğin çok gelişmiş olduğu İtalya'dan bol bol ipekli kumaş gelmesine neden olmuş ve bu da Türk ipekçiliğinin gerilemesinin sebeplerini hazırlamıştır.

Avrupayla başlayan ilişkilerin giderek sıklaşması ve savaşlar nedeniyle doğudan ham ipeğin getirilememesi Türkiye'de ipekli dokumacılığın giderek gerilemesi ve biçim değiştirmesi sonucunu doğurmuştur. Artık Anadolu'da kozacılık canlanmaya başlamış, fakat ne var ki üretilen koza ve ham ipek, yerli tezgahların gelişmesini sağlamak yerine, Türkiye, Avrupa'nın hergün biraz daha gelişen dokumacılığına hammadde yetiştiren bir ülke durumuna gelmiştir. Avrupadan gelmeye başlayan ucuz kumaşlara karşılık ham ipek verilmesi, giderek Anadolu'da dokumacılığın gerilemesine neden olmuştur.

XVIII. Özellikle XIX. yüzyıllarda, artık Türkiye, sadece ham ipek satan bir ülke durumuna gelmiş bulunmaktadır. 1850 yıllarından sonra Fransa'da başlayan karataban hastalığının Anadolu'daki ipek böceklerine de bulaşması Türkiye ipek böcekçiliğini çok kötü biçimde etkilemiştir.

Karataban hastalığının hemen arkasından gelen Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşı Türk ipekçiliğini yok denecek seviyeye indirmiş bulunmaktadır (*).

C) Cumhuriyet Dönemi:

İstiklâl Savaşı yıllarında ipek böcekçiliğinin hemen hemen tamamen durmuş olduğu söylenebilir. Bu yıllarda Türkiye'nin koza üretimi 250.000 kg. a kadar düşmüş bulunmaktadır.

Cumhuriyet devrinde ipek böcekçiliği konusundaki ilk ciddi çaba 1926 tarihinde çıkarılan 859 sayılı kanun olmuştur. Bu kanunla çeki düzen verilmeye çalışılan kozacılık, 1930 dünya buhranı sırasında çok kötü günler geçirmiş olmakla beraber 1932 yılından itibaren yeniden canlanmaya başlamış bulunmaktadır.

1930 yılında Bursa'daki ipekböcekçiliği okulu geliştirilerek İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü haline getirilmiştir. Türkiye ipekböcekçiliği yönünden 5 bölgeye ayrılmıştır. Bölgelerde ipekböcekçiliğini geliştirmek, 859 Sayılı Kanun'a göre kontrol hizmetlerini yürütmek amacıyla, teknik bakımdan Bursa'daki Araştırma Enstitüsüne bağlı olarak Bursa, Denizli, Diyarbakır, Edirne ve Antalya'da birer ipekböcekçiliği kontrolörlüğü ihdas edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın çeşitli etkileriyle Türkiye İpekböcekçiliği de, Dünya ipekböcekçiliği ile birlikte büyük bir bunalıma girmiştir. İlk defa 1946 yılında Japonya'da beslenmeye başlanan polihibrid türlerin Türkiye'ye girişinin gecikmesi, Türkiye ipekböcekçiliğinin bunalım yıllarını uzatmıştır.

Bu bunalım sonucu 1949-1961 yılları arasında ipekböcekçiliği istasyonları ve ipekböceği kontrolörlükleri kaldırılarak, Türkiye ipekböcekçiliğinin teknik ve idari bütün işleri Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının 16.1.1961 tarih ve 3413 sayılı yazıları ile İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsüne verilmiştir.

* Bu konuda daha geniş bilgi için İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü arşivlerinden yararlanılabilir.

II. Türkiye'de İpekböcekçiliği Organizasyonunun Bugünkü Durumu

A) Eğitim :

Pek çok konuda olduğu gibi ipekböceği konusunda da üretimin artabilmesi ve uygun bir organizasyonun kurulabilmesi türlü düzeylerde eğitim faaliyetlerine ve eğitilmiş insan gücü varlığına bağlı bulunmaktadır. Türkiye'de ipekböcekçiliği eğitimi sadece Ziraat Liselerinde yetersiz bir biçimde yapılmaktadır. Ziraat Lisesi mezunlarının kabul edilmediği Ziraat Fakültelerinde ise ipekböceğinden hiç bahsedilmez. Sadece lif teknolojisi kürsüsünde, yün, keçi kılı, kendir, pamuk, kenevir konularının yanında ipekten de bir nebze bahsedildiği olur. Oysa ki ipek en önemli doğal elyaf olmak özelliğini hala taşımaktadır.

İpekböcekçiliği konusunda ülkemizde sürdürülmekte olan tek eğitim faaliyeti İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsünün zaman zaman açtığı kısa dönemli kurslardan ibaret kalmaktadır.

B) Üretim Organizasyonu :

Ülkemizde ipekböcekçiliğini düzenlemek için çıkarılan ilk yönetmelik 1322 tarihli nizamnamedir. Cumhuriyetin ilânından sonra ise 1926 yılında "İpekböceği ve Tohumu Yetiştirilmesi ve Muayenesi ve Satılması Hakkında" 859 sayılı kanun çıkartılmış bulunmaktadır. Bu kanunla birlikte yine 1926 yılında 4190 sayılı kararname çıkartılarak ipekböcekçiliğinin düzenlenmesine çalışılmıştır.

Daha sonra 1953 yılında çıkarılan 1317 sayılı kararname ve 1971 tarihli "Polihibrid İpekböceği Tohumu Üretiminde Uygulanacak Geçici Talimat" konunun yasal çerçevesini oluşturmaktadır. İdari açıdan ipekböcekçiliği konusu ülkemizde tam bir karmaşa ortamı arz etmektedir.

Görülüyor ki, ülkemizde yüzyıllardır yapılagelmekte olan ipekçilik ve kozacılık konusunda bugüne değin sadece bir nizamname, bir kanun, bir kararname ve en son olarak da 1971 tarihinde geçici sıfatını ve vasfını taşıyan bir talimat çıkarılmış bulunmaktadır. Bu konunun yasal ve idari düzenlenmesinin, en yakınlarının arasında 20 yıla yakın süre bulunan geçici talimatlarla yapılabilmesinin olanaksız olduğu ortadadır.

Bakanlık seviyesinde konu Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü küçük evcil hayvanlar şubesinin sorumluluğu altında bulunmaktadır. Ancak bu şubede arıcılık, tavukçuluk gibi konularla birlikte yürütülen ipekböcekçiliğinin yeterli biçimde önem kazandığı söylenemez. İller seviyesinde Teknik Ziraat Müdürlükleri diğer işlerinin yanında ipekböcekçiliğiyle de meşgul bulunmaktadırlar. Doğaldır ki bu uğraş sadece ipekböceği yetiştirilen bölgelerde yapılmakta ve bazı broşürler yayınlamak ve isteyen üreticilere dut fidanı dağıtmaktan öteye geçmemektedir.

Teknik Ziraat Müdürlüklerinin bu konudaki çalışmalarının başarı şansının sadece konunun önemini kavrayabilmiş birkaç yönetici ve teknisyenin kişisel uğraş ve sorumluluk duygusuna bağlı kalıyor olması için acıklı yönünü oluşturmaktadır. Zaman zaman yapılan ve yapılacak olan tayinlerle konuyu öğrenip benimsemiş olan elemanların başka bölge ve görevlere gönderilmeleri olasılığı her zaman vardır. Ayrıca yeni gelecekle eğitimi dönemlerinde bu konuda hiçbir bilgiye sahip kılınmamış olmaları ve muhtemelen ipekböcekçiliği yapılmayan bir bölgeden gelmiş olmaları nedeniyle ipekböcekçiliğinin önemini hemen kavramaları ve konuya eğilmeleri uzun süre için beklenemez.

Ülkemizde görevi özellikle ipekböcekçiliği konuları olan tek kuruluş, İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsüdür. Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırma Genel Müdürlüğüne bağlı olarak çalışan İpekböcekçiliği Enstitüsü kısıtlı olanaklarıyla bu konudaki araştırma ve kontrol görevlerini yapmaya çalışmaktadır. Bu görevlerin yanında ipekböceği tohumu üretimi de yapan Enstitü şayet olanakları artırılabilirse Türkiye ipekciliğinde daha etken bir hale gelebilecektir.

Yurdumuzda ipekböceği tohumu üreten diğer kuruluşlar koza kooperatifleridir. Tohum üreterek üyelerine dağıtan kooperatifler koza alımları da yaparak üreticiye destek olmaya çalışmaktadırlar.

III. Türkiye'de İpekböcekçiliği ve İpekçilik Sorunlarına Bazı Çözüm Önerileri

A) Eğitim Açısından :

Daha önce de değinilmiş olduğu gibi, herhangi bir konuda başarılı olabilmek, öncelikle o konuda yetişmiş elemana sahip olmakla mümkündür. Türkiye ipekböcekçiliğinde eğitilmiş insan gücü gereksinimini karşılamak için öncelikle kısa vadede alınması gerekli bazı önlemler olmalıdır. İpekböcekçiliğinin en kısa sürede ülkenin koşulları elverişli olan bütün bölgelerine yayılabilmesi çok sayıda bilgili elemana gerek gösterir. Bu da Tarım konusunda eğitim görmüş kişilerin İpekböcekçiliği Enstitüsü tarafından uygulamalı olarak bir iki yıl süreli eğitim programları uygulanması yoluyla sağlanabilir. Uzun vadeli çözüm ise Ziraat Fakültelerinden birinde vakit geçirmeden ipekböcekçiliği bölümü açılması ve bu bölümde okuyacak öğrencilerin tatil dönemlerinde gerçek bir staj yapmalarının sağlanmasıyla mümkün olabilir.

Bu konuda sonuç ve özet olarak söylenecek şey Türkiye'de ipekböcekçiliği eğitimi organizasyonunun vakit geçirmeden Ziraat Fakültelerimizin biri tarafından üstlenilmesi gerektiğidir. Ziraat Liselerinde, ipekböcekçiliği konusuna özel bir önem verilmesinin sağlanması da ilerideki bilgili eleman gereksinmesini karşılamada önemli bir kaynak oluşturacaktır.

B) Üretim Organizasyonu :

Konuya üretimin artırılması açısından bakıldığında ipekçiliğin hammaddesini oluşturan kozanın yetiştirilmesiyle, bundan elde edilecek ipeklerle dokumacılık yapılması birbirinden ayrı olarak düşünülmesi gereken iki ayrı konu olarak incelenebilir. Özellikle koza ve ipek üretimi ipekli dokuma sanayiinden ayrı olarak ele alınıp düzenlenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yeterli bir koza ve ipek üretimi sağlanırsa ipek dokumacılığının da gelişebileceği açıktır. Bugüne kadar, ipekli dokuma sanayiine, devletin sanayicilere ve özellikle dokuma sanayicilerine uyguladığı bütün teşvik ve yardımlardan yararlanma yolları açık tutulmuş olmasına rağmen bu sanayiin hammaddesinin geliştirilip üretilmesine devlet hiç eğilmemiş bulunmaktadır.

Türkiye'de koza ve ipek üretiminin geliştirilmesi kozadan elde edilecek gelirin diğer tarım ürünleriyle kıyaslanmasında iyi bir düzeyde bulunmasına geniş ölçüde bağlı bulunmaktadır. Ne var ki, koza için dutluklar tesisinin, verimli tarım alanlarında, diğer sanayi bitkilerinin ve ürünlerin aleyhine bir gelişme göstermesi de önlenilmelidir. Aksi halde devletin türlü tarım alanlarında uyguladığı teşvikler birbiriyle rekabet etme durumuna girecek ve bu alanda sağlanan gelişme diğer alanlarda

zayıflamalara neden olabilecektir. Birbiriyle çeliştiği görünümünü veren bu sorunun çözümü ise ipekböcekçiliğini ülkenin iklimi elverişli olan bütün yörelerine yaymakla mümkün olabilir. Özellikle, geçim şartlarının çok zor olduğu orman köylerinde yanmış ve tahrip edilmiş orman alanlarında ve bulunabilecek diğer sahalarda dutluklar tesis edilmek suretiyle ipekböcekçiliği ve koza, asli bir uğraş ve ürün haline getirilebilir. Dut kerestesinin de hayli pahalı ve iyi bir kereste olduğu da gözden uzak tutulmaz ise konunun incelenmeye değer olduğu söylenebilecektir.

Böcekçiliğin ülkeye yayılmasına engel olabilecek etkenlerden biri de koza alımlarında ödenen fiyatın bölgelere göre değişiyor olmasıdır. Bir kaç yıldır uygulanmakta olan koza baş fiyatının Marmara Bölgesinde sağladığı yararın bütün ülkede etkili olabilmesi ancak bütün bölgelerde ciddi bir biçimde uygulanmasıyla mümkündür. Bu konuda en büyük görevin Koza Kooperatifleri Birliğine düştüğü de kuşkusuzdur. Organizasyon açısından ülkemizdeki en büyük sorun, konunun gerçek sahibinin henüz belirlenmemiş olmasıdır. Değişik kuruluşlarla yapılan çalışmalar, ancak kuruluşlardaki kişilerin kendiliklerinden işe sahip çıkmaları ve birbirleriyle ilişkilerini sürdürmeleri koşuluyla bir derecede yürütülebilmektedir. Bu derece önemli bir konunun yalnızca kişilere bağlı olması ve bu kişilerin herhangi bir nedenle görevden veya bölgeden ayrılmalarıyla büyük aksaklıkların çıkma olasılığı ipekböcekçiliğini olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Özet olarak, ipekböcekçiliğinin, Türkiye'de genel bir koordinasyon eksikliği ve sahipsizlik içinde olduğu rahatça söylenebilir.

Konuyu bu açıdan ele aldığımızda ileri sürülebilecek çözüm önerisi: Koza ve ipek üretiminden bütünüyle sorumlu olacak bir kurumun kurulması olacaktır.

Şu anda ülkede bu konudaki en iyi organizasyon olan "İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü" nün öncülüğünde ve Enstitünün çekirdeği teşkil etmesi suretiyle, Araştırma-Geliştirme, tohum üretimi, kozacılık yapılan alanların genişletilip geliştirilmesi, üreticiye teknik yardım, koza alımı ve ipek çekimi işleri dahil olmak üzere ülke çapında çalışma yapacak "TÜRKİYE KOZA VE İPEK KURUMU" kurulmasının hazırlıklarına en kısa zamanda başlamanın kaçınılmaz olduğu ileri sürülebilir.

Kurulacak bu kurumun, her türlü siyasal etkiden uzak, konunun önemiyle paralel bir biçimde elemana ve mali olanaklara sahip, her türlü kırtasyeden arındırılmış bağımsız bir nitelik taşıması gereği, bu tür kuruluşlarda bugün ortaya çıkan sakıncalar gözlemlendiğinde açıkça ortaya çıkmaktadır.